

AHŞAP KARKAS YAPILAR VE BUNLARIN RESTORASYONUNDA İNŞAAT MÜHENDİSLERİNİN ROLÜ

Neriman Şahin GÜÇHAN (*)

Giriş

Sahip olduğu kültür varlıklarının zenginliği ve çeşitliliği ile sıkça gündeme gelen Türkiye’de, 1999 yıl sonu itibari ile toplam SİT alanı sayısı 5605⁽¹⁾, tescilli yapı sayısı ise 56376⁽²⁾’dir . Tescilli yapılar içinde sivil mimarlık örneği olarak tanımlananlar 35.464 adettir. Coğrafi olarak orta, batı ve kuzey Anadolu’ya yayılan geleneksel ahşap karkas yapıların, tescilli sivil mimarlık örneklerinin yaklaşık %40’ını oluşturduğunu varsayarak, yaklaşık 14.186 tescilli geleneksel ahşap karkas konutun var olduğu söylenebilir. Siyasi ve yerel baskılarla tescilli yapı sayısının özellikle 1980’lerden sonra azaldığı, Türkiye koşullarında tescil işlemlerinin henüz tamamlanmadığı da göz önüne alındığında, en iyi olasılıkla günümüze ulaşan, tescile değer geleneksel ahşap karkas konut sayısının 20.000 civarında olduğu varsayılabilir. Genel bir karşılaştırma için, Konya büyüklüğünde olan Hollanda’nın geleneksel başkenti Amsterdam’daki tescilli yapı sayısının 7000 olduğu göz önüne alındığında, çağdaş ölçütlere göre yapılacak bir değerlendirmeye göre ülkemizdeki tescilli yapı sayısının çok az olduğu açıkça görülür.

Uygarıkların beşiği olarak tanımlanan Türkiye’de, kültür varlıklarının korunmasına ayrılan kaynaklar ve bu varlıklara karşı tutumlar irdelendiğinde, yine çağdaş ölçütlere göre en yakın komşularımızdan bile (Yunanistan, Bulgaristan gibi) çok gerilerde kaldığımız söylenebilir. Bu durumun siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyolojik nedenleri olduğu bilinmektedir. Ancak kültür varlıklarına yapılan müdahaleler incelendiğinde, yukarıdaki nedenlerin yanı sıra teknik açıdan da pek çok yetersizliğin olduğu, koruma konusunda yetişmiş farklı disiplinlerden uzmanlarımızın bulunmadığı görülür.

Bu genel çerçeveye içinde bu yazıda, tarihi özellikler sunan geleneksel ahşap karkas konutların koruma sorunları ve bu alanda inşaat mühendisliğinin bir disiplin olarak konumu tartışılacaktır. Bu bağlamda mevcut sistemde inşaat mühendislerinin yükledikleri sorumluluklar ve uygulama sorunlarının gündeme getirilmesi amaçlanmaktadır.

Ahşap Karkas Yapıların Güncel Durumu

Bugün, kentlerin eski merkezlerindeki konut dokularını oluşturan ahşap karkas konutlar, içinde buldukları

çevrenin ve kullanıcıların değişmesine koşut olarak pek çok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Kent merkezlerindeki rant bu yapılar için en büyük tehdittir. Yakın çevrede çok katlı yapılara olanak veren imar hakları bu konutlar üzerindeki baskıları artırır.

Genellikle düşük gelir gruplarının barınma alanına dönüşen ve prestij kaybeden eski kent merkezlerinde, mal sahipleri tarafından terk edilip bölünerek kiraya verilen geleneksel konutlar kapsamlı değişimlere konu olurlar. Yapıların yatayda ya da düşeyde bölünmesi, kat/kütle eklenmesi, iç plan şeması ve cephe düzeninin değiştirilmesi, yoğun kullanıma bağlı yeni servis hacimlerinin eklenmesi, avluların kütlelerle doldurulması gibi müdahaleler bu yapılarda yaygın olarak gözlenir. Teknik açıdan yapılara bilinçsizce yapılan bu müdahaleler yapıların yıpranmasını hızlandırır. En az yüzyıldır ayakta olan, pek çok deprem geçirerek yapısal açıdan sağlam olduklarını kanıtlayan, ancak ahşap oldukları için yaygın önyargılara konu olan ve geçici gözüyle bakılan bu yapıların bakım ve onarımları için düzenli ve bilinçli müdahaleler yapıldığı maalesef söylenemez.

Bilindiği gibi Türkiye koşullarında devlet, tescil ettiği bu yapıların korunması için yaygın maddi destek/kredi sağlamamaktadır. Mal sahipleri ise, yapıyı yıkarak yerine yeni yapı yapmayı amaçlarlar. Zaten düşük gelir grubunda olan kiracıların ise yapıların bakım ve onarımı için kaynak ayırmaları beklenemez.

Bu koşullar ve çelişkiler içinde, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları tarafından, 2863 numaralı yasa ve ilgili mevzuata göre, “kültür varlığı” olarak tescil edilen ahşap karkas konutların korunması için kararlar üretilir. Ancak mevcut sistem içinde mal sahiplerini yönlendirecek araçlar ve kaynaklar olmadığı, ayrıca kültür varlıklarının korunması konusu toplumsal açıdan bir gereklilik durumuna gelmediği için; kamu adına özel mülkiyete sınırlamalar getiren bu kararlar, sadece durumdun mağdur olan mal sahipleri tarafından değil, toplumdaki aydın gruplar tarafından bile tam olarak benimsenmez ve sahiplenilmez. Halbuki, kültür varlıklarının korunması ve onarımı, bu yapıların tanım ve statüleri gereği yasal açıdan Kültür Bakanlığı ve Koruma Kurullarının inisiyatifinde gibi görülse de, toplumun her kesimi tarafından sahiplenilmesi gereken bir konudur.

Ahşap karkas yapılar

Yüksek katlı yapı üretiminde ahşap sistemlerin sınırlı olanaklar sunması, ahşabın yangına karşı direncinin düşüklüğü, biyolojik bozulmaya açık olması, ahşap kullanımının ormanların yok edilmesine neden olması gibi dezavantajlarla üreyen yargılar, ülkemizde ahşap sistemlerin yapı üretiminde kullanımını engellemiştir. 1970 sonrasında yaşanan hızlı kentleşmeye koşut

(*) Doç. Dr., ODTÜ Mimarlık Fakültesi

(1) Toplam 5606 adet sit alanının türlerine göre dağılımı şöyledir: Arkeolojik Sit Alanı: 4273; Doğal Sit Alanı: 717, Kentsel Sit Alanı: 164, Tarihi Sit Alanı: 118, Diğer Sit Alanları: 334 adet.

(2) Toplam 56 376 tescilli yapının adet türlerine göre dağılımı şöyledir: Sivil Mimarlık Örneği: 35 464, Dinsel Yapılar: 5 796, Kültürel Yapılar: 5 774, İdari Yapılar: 1 533, Askeri Yapılar: 665, Endüstriyel ve Ticari Yapılar: 1 560, Mezarlıklar: 1 793, Şehitlikler: 178, Anıt ve Abideler: 268, Doğal Varlıklar: 2 352, Kalıntılar: 959, Korunmaya Alınan Sokaklar, 34 adet.

betonarme sistemlerin tek seçenek olarak görülmesi, inşaat sektörünün betonarme tekniği odaklı gelişmesini sağlamıştır. Bu süreçte Anadolu'da usta çırak ilişkisi ile oluşmuş geleneksel yapım teknikleri unutulmuş, bu teknikleri uygulayan ustalar ise yok olmuştur.

1999 yılı depremleri sonrasında betonarme yapılarda izlenen ağır hasarlar, deprem bölgesinde ki İzmit, Adapazarı ve Değirmendere gibi yerleşmelerde (artık sayıları çok az olmakla birlikte) geleneksel ahşap karkas yapıların depremi hasarsız yada az hasarla aşmaları, ahşap yapılarla ilgili Türkiye'deki yaygın anlayışların sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Hafif ve esnek olmaları nedeni ile ahşap karkas yapıların depremlerde diğer sistemlere oranla daha yüksek performans gösterdikleri bilinmektedir. Ahşap karkasla kısa sürede yapı üretiminin sağlanması, malzeme giderlerinin düşüklüğü, günümüz teknolojisiyle çok katlı (3-5 kat) yapı üretiminin ve yangın güvenliğinin sağlanabilmesi gibi temel nedenlerle ABD, Kanada, Japonya, Avustralya gibi gelişmiş ülkelerde, özellikle depreme hassas bölgelerde konut üretiminde ahşap karkas teknik tercih edilmektedir. Nitekim Marmara depremi sonrasında, bu durumun farkına varan İstanbul'daki üst gelir gruplarının kendi güvenlikleri için ahşap karkas konutlar yaptırmaya başladıkları bilinmektedir.

Deprem mühendisliğinin bir uzmanlık alanı olarak gelişimine koşut olarak, 1960'lı yıllardan bu yana gerek yeni, gerekse geleneksel ahşap karkas yapılar depreme dayanıklılıkları nedeni ile Türkiye dışında pek çok ülkede araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu araştırmalar, depremden korunmak için ahşap karkas yapı üretiminin ciddi bir seçenek oluşturduğunu görüşünü savunur. ABD, Kanada, Japonya gibi gelişmiş ülkelerde bu tekniğin yaygın olarak kullanımı, bu görüşlerin birer sav olarak kalmadığını, uygun teknoloji kullanımı ile ahşap sistemlerin dezavantajlarının kontrol edilebileceğini, dolayısı ile özellikle deprem koşullarında ahşap sistemlerin kullanımının pratikte geçerli olduğunu göstermektedir (N.Ş. Güçhan, 2001).

Konu tarihi geleneksel ahşap konutların korunması bağlamında irdelendiğinde ise bir teknik seçim olmaktan öte kültürel bir boyut kazanır. Zaten sayıları oldukça sınırlı olan geleneksel ahşap karkas konutlar "kültür varlığı" özellikleri taşıdıkları için korunmalıdırlar. Bu yapıların depreme karşı yüksek performans sergilemeleri ise ayrıca bir avantajdır.

Yörelere göre farklılıklar sunmasına rağmen, Anadolu'daki ahşap karkas yapı geleneğinin bazı ortak özelliklerinden söz edilebilir. Geleneksel ahşap karkas yapı, yığma taban (zemin, bodrum ve bazen ara kat) ile ahşap karkas üst kat(lar) ve ahşap oturtma çatıdan oluşur. Yığma bölümler taş ve kerpiçle inşa edilirken, dolguda taş, kerpiç, tuğla, ahşap ya da bağdadı kullanımı görülür. Yığma taban bölümünde ahşap hatıllar bağlayıcı olarak kullanılırken, ahşap karkas bölümde duvar hatılları üstüne yerleştirilen baba ve ara dikmeler özellikle köşelerde çaprazlarla (payanda) birbirine bağlanır.

Anadolu'daki ahşap karkas sistemin en belirgin özelliklerinden biri (Karadeniz'deki bazı yerleşmeler hariç) taşıyıcı sistemde geçme detaylarının kullanılmaması, bağlantıların çivilerle sağlanmasıdır. Bu özellikleri ile Anadolu'daki ahşap yapı geleneği Avrupa'daki ahşap yapı geleneğinden çok farklıdır. İngiltere, Norveç, Almanya gibi ülkelerde, taşıyıcı ahşap elemanlar birbirlerine geçme detayları ile bağlanırken, Anadolu'daki yapılarda geçme detaylarına sadece kapı, pencere, tavan gibi mimari elemanlarda rastlanır. Dolguda bağdadı tekniğinin kullanımı yapıların daha hafif ve esnek olmasına olanak tanır. Payanda sistemi, çivi kullanımı ve bağdadı tekniği geleneksel ahşap karkas Anadolu konutlarının depreme karşı dayanımını artıran özelliklerdir.

Ahşap karkas yapıların depremde yüksek dayanım gösterdiklerine ilişkin gözlemler daha önce de bazı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Örneğin 1894 İstanbul depremi sonrasında kentteki hasarı ayrıntılı olarak inceleyen ve gözlemlerini Padişah II. Abdülhamid'e bir rapor olarak sunan Atina Rasathanesi Müdürü D. Egnitis (Öztin,1994), toprağın jeolojik yapısına bağlı olarak hasarın mahallelere göre değiştiğini söyleyerek yapılarla ilgili şu bilgileri aktarır:

"... Öte yandan binaların çoğunun ahşap olması zararın az olmasını sağlamıştır. İstanbul'daki binaların diğer yerler gibi tümüyle kargir olmaması memnuniyetle karşılanmalıdır. Aksi halde zarar fazla olabilirdi. Ahşap binalar depreme şaşılacak derecede dayanmışlardır. Kalitesiz olan eski ahşap binalar bile ayakta kalmışken, yanlarında olan iyi yapılmış güzel ve yeni, hatta demirlerle bağlanmış olan, kargir binalar yıkılmışlardır. Ahşap binaların depreme daha fazla dayandıkları ortaya çıkmış, kargirler aksine nadiren ayakta kalmışlardır. Ahşaptan sonra depreme en çok dayanan binalar tuğla ile yapılanlardır...."

Egnitis'e paralel gözlemler Ş.Z. Uzsoy ve M. Çelebi (1970) tarafından 1970 Gediz-Kütahya depremi sonrasında da yapılmıştır. Yazarların ahşap yapılarla ilgili gözlemleri şöyledir:

"..Bölgedeki hımış ve bağdadı yapılar genellikle depremde iyi davranış göstermiş yapılar olarak görünmüştür. Bağdadı şekilde yapılmış çok sayıda evlerin depremi az hasarla geçirdikleri tespit edilmiştir"

Bu makalenin yazarı tarafından Marmara depremi sonrasında bölgedeki, artık sayıları çok az olan ahşap karkas yapılarda yapılan incelemelerde de benzer gözlemler yapılmıştır (Şahin Güçhan, 2001). Tüm bu incelemeler değerlendirildiğinde, günümüzde korunması gerekli kültür varlığı olarak kabul edilen geleneksel ahşap karkas konutlarla ilgili şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

- Anadolu'daki yerleşmelerin yer seçiminde özellikle sağlam kayalık zeminlerin tercih edildiği gözlenir. Savunma amacının yanı sıra, bu seçimin yüzyıllardır depreme sahne olan Anadolu'da depreme karşı da

bilinçli bir seçim olduğu düşünülebilir. Örneğin Osmanlı dönemi Ankara'sının kentsel yayılma alanı tümüyle kayalık zeminlere koşut olarak ilerler (Ö. Altaban, 1987). Yumuşak zeminlerde düşük performans gösteren ahşap karkas yapılar açısından bu bilinçli bir seçim ve önemli bir özellik olarak karşımıza çıkar. Marmara depremi sonrasında, İzmit Kentsel Sit alanı içinde yer alan yapılarda hasar görülmemesinin temel nedeni de budur.

- Anadolu konut geleneğinde yağma bölümlerde kullanılan ahşap hatıllar, karkas sistemde kullanılan payandalar ve karkas elemanlarının bağlantılarında kullanılan çiviler bu yapıların depreme karşı dayanımını artıran önemli özelliklerdir (Dorwick, 1990: 413). Nitekim Japonya'daki geleneksel konutlar özelinde yapılan araştırmalar ve geliştirilen güçlendirme önerileri bu detayları kapsamaktadır (Takeyama ve diğerleri: 1960: 2101). Ahşap karkas yapıların bağlantı detaylarında metal kenetler, vidalar ya da geçme detayları yerine çivi kullanımının, çivinin daha esnek olması nedeni ile yapının esneme kabiliyetini artırdığı bilinmektedir (Malhotra, Ritchie, 1980: 261-271). Anadolu'daki örneklerde geçme detayları yapıların kapı, pencere gibi elemanlarında kullanılırken, karkas bölümde sadece çivi kullanılması depreme dayanımı artırmak üzere bilinçli bir seçimin ve uzun bir geleneğin ürünü olmalıdır.

- Karkas sistemde kullanılan bağdadi tekniği yapının yatay yüklerle karşı direncini artıran bir başka özelliktir. Buna karşın dolgu malzemesi olarak taş, tuğla, kerpiç kullanıldığına ve malzemelerin ağır olması ve bağlayıcı harcın (özellikle toprak harç) yeterince güçlü olmaması gibi nedenlerle depremde bu dolguların boşaldığı ya da hasar gördüğü saptanmıştır.

- İşleve bağlı olarak -pencerelerin genişletilmesi, taşıyıcı dikmelerin/payandaların/ara bölme dikmelerinin kaldırılması, alt katların dükkana dönüştürülmesi gibi- ahşap yapılara sonradan yapılan; ana taşıyıcı ya da payandaların kaldırılması, dikme aralıklarının genişletilmesi gibi müdahaleler yapılarda stürüktürel bütünlüğünü bozarak hasara neden olmaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında Anadolu'daki geleneksel ahşap karkas konutların yer seçiminden, bağlantı detaylarına kadar pek çok teknik özelliği ile depreme karşı yüksek performans gösterecek biçimde inşa edildikleri söylenebilir. Bu teknik özelliklerin deneyimlere ve deneyimlerden üreyen köklü bir geleneğe dayalı olduğu açıktır. Anadolu konutlarında var olan teknik özellikleri tesadüfi seçimler olarak değerlendirmek yerine, teknik açıdan başarılarını görmek, yetersizliklerini tanımlamak ve geliştirmek ve bu yapıların korunmasını sağlamak, bu konuda çalışan farklı disiplinlerin sorumluluğudur.

İnşaat Mühendislerinin Rolü

Pratikte koruma konusu başta belediyeler olmak üzere farklı kurumlardan, yapıcı çevrenin oluşumuna katkıda bulunan her türlü meslek grubunun uygulama alanı içinde yer alır. Günümüzde sadece plancı, sanat tarihçisi,

mimar ve arkeologların mesleki ilgi alanıyla sınırlı görülen bu konu, mühendislik bilimlerinden, kimyacılar, biyologlara, hukukçulara ve işletmecilere kadar pek çok disiplinin katkısını gerektirir. Bu gruplar içinde inşaat mühendislerinin konumu kuşkusuz çok özeldir.

İnşaat mühendisleri bu yapıların bakım, onarım, sağlamlaştırma ve statik açıdan değerlendirilmelerine yönelik konularda bilgi ve karar üreterek sorumluluk alırlar. Yasal açıdan bir yapının statik yeterliliği ile ilgili imza yetkisi de sadece inşaat mühendislerine aittir. Bu süreç inşaat mühendislerinin, bir yapının olduğu gibi yerinde tutularak korunmasından, kısmi müdahalelerle onarımına kadar farklı koruma uygulamaları için teknik bilgi ve deneyime sahip olmalarını gerektirir.

Halbuki ülkemizde inşaat mühendislerinin eğitim ve uygulama sürecinde daha çok betonarme yapım tekniği konusunda uzmanlaştıkları; geleneksel ahşap karkas yapıların yapım/onarım teknikleri, statik özellikleri ve dayanımlarının saptanması gibi konularda piyasa koşullarında taleplerinde az olması nedeni ile daha sınırlı bir deneyime sahip oldukları bilinmektedir.

Bu durumun en önemli nedenlerinden biri kuşkusuz inşaat mühendisliği eğitiminde geleneksel yapım tekniklerinin kapsamlı bir biçimde yer almamasıdır. Bazı bölümlerde ahşap karkas sistemlerle ilgili seçmeli dersler verilmekle birlikte⁽³⁾, korunması gerekli kültür varlığı olarak tanımlanan ve günümüz tekniklerinden farklı özelliklere sahip geleneksel yağma ve özellikle ahşap karkas yapıların yapım/onarım teknikleri, statik özellikleri ve dayanımlarının saptanması gibi konularda inşaat mühendisliği disiplininde uzmanlık veren kurumlar mevcut değildir. Yüksek lisans düzeyinde Restorasyon eğitimi veren kurumlar⁽⁴⁾ ise bu programları genellikle mimarlara yönelik olarak sürdürmektedirler.

Yukarıda da değinildiği gibi, ülkemizdeki yasal mevzuat gereği bir yapının statik açıdan sağlamlığı, hukuki tanımı ile "mailli inhidam" durumunda olup olmadığı konusunda ki karar yetkisi inşaat mühendislerine aittir. İnşaat mühendisleri tarafından hazırlanan statik proje ve uzmanlık raporları statik açıdan "mailli inhidam" durumunda olan bir tarihi kültür varlığının yıkılması ve tescil kararının iptali ile ilgili kararlarda yasal dayanak olarak kabul edilmekte, bu durum inşaat mühendislerine "kültür varlıklarının korunması konusunda" da özel bir sorumluluk yüklemektedir. Mevcut yasal sürecin gereği olarak Koruma Kurulları kültür varlıklarının korunması konusunda ki yetkilerini İnşaat Mühendisleri ile paylaşmaktadırlar.

Mevcut süreç inşaat mühendislerinin, bir kültür varlığının

(3) Ülkemizde ahşap yapılarla ilgili literatür incelendiğinde bu durum somut olarak algılanır. Ahşap yapılarla ilgili Türkiye'deki üniversiteler tarafından yapılmış yayın hemen hiç yoktur. Daha çok teknik okullar için hazırlanan ders kitapları ise Anadolu'daki ahşap geleneğini içermez, daha çok Avrupa'da geliştirilen yeni ahşap teknolojisini aktarırlar.

(4) ODTÜ, İTÜ, MSÜ, Yıldız, DEÜ, İYTE gibi üniversitelerde mimarlara yönelik restorasyon programları bulunmaktadır.

korunması için günümüzde var olan tüm teknik olanakları bilerek, değerlendirerek ve kullanarak ilgili statik proje ve raporları hazırladıklarını, kültür varlığının özgün malzemesi ve yapım tekniği ile korunması konusunda maksimum duyarlılık gösterdikleri varsayımı üzerine dayanmaktadır.

Tarihi bir yapının statik özelliklerinin saptanması ile ilgili Koruma Kurulları'nca yapılan istemlere koşut olarak⁽⁵⁾, inşaat mühendisleri tarafından hazırlanan raporlar genellikle yukarıda tanımlanan duyarlılıktan uzak, yapıya ilişkin bir statik proje ve araştırmaya dayanmadan hazırlanmakta, rapor sonunda karara esas oluşturacak ve hukuki açıdan da geçerli olan "maili inhidam" durumunu ve olası riskleri içermemektedir.

Bunun temel nedenleri biri inşaat mühendislerinin yükledikleri sorumluluğun farkında olmadan, yapının o anki genel kondisyonuna ve var olan ahşap yapılarla ilişkin genel yargılara dayanarak görüş üretme eğiliminde olmalarıdır. Ya da yapıyı sadece var olan bir stok olarak gören ve onarımını maddi açıdan ekonomik görmeyen bir bakışla bu tür kararlar üretilmektedir.

Korumanın anayasası olarak tüm dünyada kabul edilen ve hala geçerliliğini koruyan Venedik Tüzüğü'ne göre (1964) bir yapının ya da eserin korunması, o yapının taşıdığı tüm mimari ve teknik özellikleri ile var olan özgün yapım tekniği ve malzemesinin yerinde tutulması demektir. Yapının özgün malzemesi ile korunması, yapıda zamanın oluşturduğu "Patina"nın da korunması, izlenilmesine olanak sağlanması demektir.

Her hangi yapının kondisyonuna ve kültürel değerine bağlı olarak, yapıya yapılacak müdahaleler dolaylı koruma/bakım⁽⁶⁾, konsolidasyon, basit onarım, restorasyon, sağlıklılaştırma ve yeniden yapım gibi farklı koruma tutumlarını içerebilir. Onarım sırasında bu müdahale biçimlerinden hangisinin yapı açısından en doğru seçim olduğuna o yapı ile ilgili çalışan uzmanlar (mimarlar, sanat tarihçileri, mühendisler, vb) karar verir. Bu kararların üretim sürecinde maliyet hiç bir zaman birinci etken değildir. Önemli olan yapının bir kültür varlığı olarak özgün niteliklerinin korunmasıdır.

Oysa inşaat mühendisleri tarafından hazırlanan raporların (akademisyenler de dahil) çoğunda bazı teknik sorunlar sıralanmakta, sonunda ise genellikle ...*bu veriler ışığında, ekonomik açıdan söz konusu yapının onarımının uygun olmadığı ve yapının kültür varlığı özelliği taşımadığı ve yıkılmasının uygun olduğu*⁽⁷⁾,... gibi yorumlar bulunmaktadır. İnşaat mühendislerinin kendi mesleki

alanının dışına taşan bu yorumlara dayanarak, mal sahipleri de söz konusu yapının tescil kaydının düşürülmesi talebinde bulunmaktadır.

Bu raporların iyi niyetle hazırlanmış oldukları varsayılabilir, inşaat mühendisleri, mal sahipleri ve bazı koruma kurulu üyelerinin "bir yapının yıkılması ile tescil kaydının düşürülmesi arasında gerek mevzuat gerekse koruma ilkeleri açısından doğrudan bir ilişki olmadığı konusunda" bilgilendirilmeleri gereklidir.

2863 (1983) nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun, "Koruma Kurullarının Görev, Yetki ve Çalışma Şekli" ile ilgili Madde 57'de (17.6.1987 tarihli ve 3386 sayılı kanun ile değişik) "Koruma Kurulları, Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları çerçevesinde olmak kaydıyla aşağıdaki işleri yapmakla görevli ve yetkilidir" şeklinde açık bir hüküm vardır.

Tescilli yapılar ve onarımları ile ilgili Koruma Kurullarının uymakla yükümlü oldukları Yüksek Kurul İlke Kararları ise son derece açıktır. 5.11.1999 tarihli ve 660 Nolu, "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları" hakkındaki ilke kararının "Yok Olan Tescilli Yapılara İlişkin İşlemler " başlıklı dördüncü maddesi aynen şu şekildedir:

"Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen yapıların herhangi bir şekilde (yıkılmaları, yanmaları, koruma kurulundan izin alınmadan yıktırılmaları vb.) yok olmalarına sebep olanlar hakkında ceza mahkemelerinde yasal soruşturma açılmasına,

Bu soruşturma sonucu yargı organlarınca verilen kararlar, kişisel yükümlülüklerle ilgili olduğundan, taşınmaz kültür varlığının korunmasına yönelik işlemlerin devamlılığını etkilemeyeceğine, bu nedenle soruşturma nedeni olan eyleme konu taşınmaz kültür varlığıyla ilgili alınmış koruma kurulu kararlarının geçerli olduğuna, ayrıca ilgili Yasaların hükümlerine göre işlem yapılmasına,

Korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilen ve tescil edilmesi gerekli olmasına rağmen, tescil aşamasından önce herhangi bir nedenle yok olan yapılar için; bu ilke kararındaki "İ-Müdahale Biçimleri" nin 3. maddesindeki Yeniden Yapma koşullarının geçerli olduğuna, Karar verildi".

Görüldüğü gibi bu ilke kararı, tescilli veya tescil işlemi tamamlanmamış ancak kültür varlığı olarak değerlendirilen bir yapının her ne sebeple olursa olsun yıkılmasının, bu yapının tescil kaydının düşürülmesine

(5) Bu gözlemler yazarın Ankara Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu üyeliği ve konuyla ilgili bilirkişilik yaptığı dava dosyalarına dayanarak aktarılmıştır. Bu yazının amacı gereği referans verilen ilgili teknik raporlara ve dava konularına ilişkin detaylı bilgi burada verilmemiştir.

(6) Dolaylı koruma/bakım: çevre koşullarının kontrolü; konsolidasyon: var olanın olduğu gibi dondurulması; restorasyon: kapsamlı onarım; sağlıklılaştırma: sınırlı müdahalelerle yapıya çağdaş gereksinimleri karşılayacak donanımların eklenmesi; yeniden yapım: reconstruction / reproduction.

(7) Burada özetlenen ve farklı yazı karakteri ile metinden ayrıştırılan görüşler her hangi rapordan doğrudan alıntı değildir. Ancak Ankara Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'na 2001 yılı içinde, Kastamonu'daki iki adet kültür varlığı konut ile ilgili olarak Ankara'daki bir üniversitenin İnşaat Mühendisliği öğretim üyeleri tarafından hazırlanan bir rapor ile, yine Kastamonu'da görev yapan bazı inşaat mühendisleri tarafından gönderilen raporlardaki ifadelerden özetlenerek aktarılmıştır. Yazının amacı gereği bu raporlara doğrudan referans verilmemiştir. Ancak ilgili raporlara AKTVKK, Büro Müdürlüğü arşivinden ulaşılabilir.

neden olmayacağını açıkça ifade etmektedir. Bu statüde olup yıkılan bir yapı için referans verilen, aynı ilke kararının "1-Müdahale Biçimleri", 3. maddesindeki "Yeniden Yapma" koşulları ise şöyledir:

"Korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilen ve tescil edilmesine ilişkin gerekli özellikler taşımasına rağmen elde olmayan sebeplerle tescilli yapılmamış ve/veya herhangi bir nedenle yitirilmiş olan yapının, gerek kültür varlığı niteliği, gerekse kültürel çevreye olan tarihsel katkıları açısından eldeki mevcut belgelerden (yapı kalıntısı, rölöve, fotoğraf, her türlü özgün yazılı-sözlü, görsel arşiv belgesi vb.) yararlanmak suretiyle kendi parsellerinde daha önce bulunduğu yapı oturum alanında, eski cephe özelliğinde, aynı kitle ve gabaride, özgün plan şeması, malzeme ve yapım tekniği kullanılarak, kapsamlı restitüsyon etüdüne dayalı rekonstrüksiyon uygulamasının koşulsuz sağlanmasına,

Ancak uygulama gerçekleşinceye kadar parsellerde her türlü inşai ve fiziki müdahalenin yasaklanmasına (otopark, fuar, sergileme) yeni bir işlev ile kullanma ve aynı parselde tescilli yapı yerinde veya diğer boş alanlarda başka yeni yapılaşmaya izin verilemeyeceğine,

Tüm bu uygulamalar için koruma kurulu kararının alınması gerektiğine,...."

Uluslararası çağdaş koruma ilkeleri ile tümüyle uyumlu bu ilke kararının amacı tescile değer görülen herhangi bir yapının var olan özelliklerinin özgün hali ile korunmasını sağlamak ve söz konusu yapı her hangi bir sebeple yıkılırsa, bu yapının tüm özellikleri taşıyan kopyasını (replika) üretmektir. Bir kültür varlığının kopyasının üretilmesinin çok farklı nedenleri olabilir. II. Dünya savaşı sonrasında Varşova gibi Avrupa'daki pek çok kent in eski merkezinin savaştan önceki haline uygun olarak tekrar üretilmesi (reconstruction), savaşın anılarını silmek ve toplumun moral değerlerini yükseltmek amacını güdüyordu. Michelangelo'nun Floransa'daki David heykelini hava kirliliğine karşı korumak için heykelin aslı, kentte adına yapılan bir müzeye taşındı, bulunduğu meydana ise bir replikası yerleştirildi. Böylece özgün eser uygun çevre koşullarında korunurken, eserin meydana katkısının sürekliliği de sağlanmış oldu. Bu tür uygulama örnekleri kuşkusuz çoğaltılabilir.

Türkiye'deki koruma pratiğinde İnşaat Mühendislerinin, daha çok ekonomik fizibilite öngörülerini ve ahşap yapılar karşı olumsuz tutumlarla hazırladıkları ve genellikle teknik açıdan yetersiz olan bu raporlara dayanarak "mailli inhidam" gerekçesi ile yıkılan ahşap yapı sayısı giderek artmaktadır. Bu türdeki yapılardan dava konusu olan örneklerde, karara katkıda bulunan her taraf için olumsuz sonuçlar ürettiği bilinmektedir. Yazarında bilirkişi olarak görev aldığı ve daha önce basına yansıdığı için (Cumhuriyet Gazetesi) burada aktarılmasında sakınca olmayan Latife Hanım Köşkü bu örneklerden biridir. İstanbul Ayazpaşa'da bulunan köşkle ilgili, uzun yıllar süren "çabalarla" yıkım kararı alınmış, yerine yapılacak

yeni bir apartman projesi ilgili kurul tarafından onaylanmış, daha sonra mahalle sakinleri tarafından açılan bir dava ile yapının yıkımdan önce "mailli inhidam" durumunda olmadığı saptanmış ve yıkım kararı verenler hakkında hem kamu davası açılmış ve hem de bu kişilere meslek odaları tarafından belli sürelerle meslekten men cezası verilmiştir. Söz konusu inşaat ise 7 yıl süren davadan sonra durdurulmuştur. Sonuçtan genel olarak kimsenin yarar sağlamadığı söylenebilir. Büyük rant sağlayacak olan mal sahibi, tamamlanma aşamasında olan yapıyı durdurmak zorunda kalmış ve yasal olarak yeni çözüm üretene kadar o parselde hiçbir fiziki müdahale yapamaz duruma gelmiştir. 7 yıl süren dava sırasında ve yıkımla, yeniden yapıma harcadığı kaynakları geri alması mümkün değildir. Pek çok meslek adamının sicili bu dava sonucunda yara almıştır. Devlet yıllar süren davalarla uğraşmış ve hepsinden önemlisi Latife Hanım köşkü yok olmuştur.

Bu gibi örneklerden yola çıkarak, ürettikleri kararlarla kurullara yön gösteren inşaat mühendislerinin tarihi yapılarla ilgili olarak daha duyarlı davranmaları gereği çok açıktır. Özellikle her ne sebeple olursa olsun tescilli bir yapının yıkımının onun aynı şekilde yeniden üretimini gerektirdiğini bilerek, bu yapıların nasıl korunabileceği konusunda detaylı inceleme yapmaları ve teknik raporlarını buna göre hazırlamaları gerekir. Aksi halde sözde ekonomik gerekçelerle üretilen kararlar, aynı malzeme ve teknikte yeniden yapım koşulunda daha yüksek maliyetlerle yeni yapı üretimine sebep olacaktırlar. Bu da ne korunması gerekli eser, ne mal sahibi nede ilgili uzmanlar açısından bir kazanç sağlamaz.

Neler Yapılabilir?

Yukarıda aktarılmaya çalışılan sorunlar bağlamında Türkiye'nin, pek çok konuda olduğu gibi restorasyon ve koruma etkinlikleri açısından çok başarılı bir sicilinin olduğunu söylemek mümkün değil. Ancak önemsiz ya da tekil görülen sorunları aşamalı olarak çözmek, her konuda olduğu gibi bu konuda da çağdaş ölçütleri yakalamaya çalışmak durumundayız. Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde olan Türkiye'nin 1980 yılında Avrupa Konseyi tarafından üretilen "Mimarlar, Şehir Plancıları, İnşaat Mühendisleri ve Peyzaj Mimarlarının Uzmanlık Eğitimi Üzerine Öneriler"i içeren metne koşut olarak, (CE, 15 Dec. 1980, Recommendation no: R(80) 16, Madran, Özgönül, 1999:238-241), koruma alanında en azından eğitim görmüş teknik uzmanlar olarak, ortak çözümler üretmek zorundayız.

Bu yazıda aktarılan inşaat mühendisleri ile ilgili sorunlar bağlamında yapılması gerekenleri ilgili kurumlarla, disiplinlerin bir araya gelerek tanımlaması gereklidir. Bu ortama veri oluşturmak üzere, restorasyon disiplini açısından kısa ve uzun erimde yapılması gerekli çalışmalar şu şekilde tanımlanabilir.

Koruma açısından ülkemizde bugün katkıları henüz tam olarak tanımlanmamış olan pek çok disiplinin (kimyagerler, biyologlar gibi) yanında, inşaat

mühendisliğin vazgeçilmez bir önemi vardır. Bu disiplinin öncelikle koruma konusunda eğitimi sağlanmalı ve eğitilmiş uzmanların farklı kurumlarda yer almaları (Koruma Kurulları da dahil) olanaklı kılınmalıdır. Bu bağlamda öncelikle restorasyon eğitimi veren kurumların programlarını mimarlar dışında disiplinlere açmalarını sağlanmalıdır.

Bu uzun vadeli erime koşut olarak, İnşaat Mühendisleri Odası'nın kendi mesleki alanına giren koruma konusunda üyelerini eğitmek amacı ile seminer, kurs vb. programlar üretmesi, en azından ilgi duyan mühendislerin desteklenmesi açısından yararlı olacaktır.

Bu süreçte ise İnşaat Mühendisleri Odası'nın korunması gerekli kültür varlıklarının özel koşullarını dikkate alarak bu yapılarla ilgili görüş oluşturabilecek; koruma mevzuatı, geleneksel yapım teknikleri ve restorasyon konularında kişisel seçimleri ile uzmanlaşmış ve sayıları bugün için oldukça sınırlı olan uzman inşaat mühendislerini saptaması ve bu kişilerin koruma ile ilgili konularda danışmanlık, bilirkişilik vb. hizmetleri vermesini sağlamalıdır. Kendi içinde pek çok alt uzmanlık alanına sahip İnşaat Mühendisliği'nin koruma alanında da uzmanlaşmış bir alt grup oluşturması gerekir. Bu grubun tanımlanması ve bunların yetkili kılınması için ilgili meslek odaları somut adımlar atmali, her hangi bir inşaat mühendisinin koruma konusunda karar üretmesini olanak sağlamamalıdır. Öte yandan yine meslek odaları, kültür varlıkları ile ilgili konularda idari mahkemelerde görev yapabilecek inşaat mühendislerinin koruma konusunda uzmanlaşmış kişilerden oluşmasını sağlamalıdır.

Bu çalışmalara ek olarak, koruma ile ilgili proje ve teknik raporlarda, inşaat mühendisleri tarafından yapılması gereken araştırmaların niteliğinin belirlenmesi gereklidir. Bu araştırmalar en azından yapıda stürüktürel bozulmaya neden olan elemanların belirlenmesini, deformasyonların tayinini, statik açıdan özelliğini yitirmiş elemanların hasarsız test yöntemleri ile tespitini ve bunların nasıl değiştirilebileceğini ya da kuvvetlendirilebileceğini içermelidir. Bu bağlamda inşaat mühendisleri tarafından hazırlanacak proje ya da raporlarda temel beklenti, yapının nasıl, hangi koşullarda onarılabileceğinin teknik olarak tanımlanmasıdır. ICOMOS Uluslararası Ahşap Komitesi (ICOMOS International Wood Committee) tarafından hazırlanmış olan "Tarihi Ahşap Yapıların Korunması İlkeleri (Principles for the Preservation of Historic Timber Buildings)" başlıklı tüzük temel veri olarak kullanılabilir (<http://www.icomos.org/iwvc/charter.html.en>).

Bu süreçte ise, Anadolu'da tescilli kültür varlıkları içinde sayısal olarak oldukça büyük bir grubu oluşturan ahşap karkas yapıların korunması konusunda yanlış örnek oluşturacak kararların üretilmemesi ve bu yapıların korunması için yukarıda tanımlanan kaygı, gerekçe ve öneriler doğrultusunda İnşaat Mühendisleri Odası'nın kamu yararına çalışan bir meslek örgütü olarak katkıda bulunması ve koruma konusunda kamu adına sorumluluğu paylaşması gerekir.

Kaynakça:

- ALTABAN, Ö., 1987. "Kent Formunu Belirleyen Faktörler", Ankara 1985'den 2015'e, Ankara Büyükşehir Belediyesi, EGO Gn. Md., Ajans İletim, Ankara, sf. 7-15.
- DOWRICK, D.J., 1990. Earthquake Resistant Design: for Engineers and Architects, Wiley Pub. (2.Ed.), Chichester.
- <http://www.icomos.org/iwvc/charter.html.en>; ICOMOS International Wood Committee, Principles for the Preservation of Historic Timber Buildings.
- MADRAN, E., ÖZGÖNÜL, N., 1999. International Documents Regarding the Preservation of Cultural and Natural Heritage, METU, Faculty of Architecture Press, Ankara, pp: 238-241.
- MALHORTA, S.K., RITCHIE, R.A.G., 1980. "Behavior and Reliability Analysis of Nailed Timber Connections Under Cyclic Loads", International Conference on Engineering for Protection from Natural Disasters, Asian Institute of Technology, Bangkok, pp. 261-271.
- ÖZTİN, F., 1994. 10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu, TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Afet İşleri Gn. Md., Deprem Araştırma Dairesi, Özyurt Matbaacılık, Ankara.
- ŞAHİN GÜÇHAN, N., 2001. "Türkiye'de Geleneksel Ahşap Karkas Konutların Deprem Dayanımı üzerine Gözlemler", Cevat Erder Armağanı, ODTÜ, Ankara (yayınlamamış bildiri).
- TAKEYAMA, K., HISADA, T., OHSAKI, Y., 1960. "Behavior and Design of Wooden Buildings Subjected to Earthquake", Proceedings of the 2 nd. World Conference on Earthquake Engineering, Tokyo, Cilt: III, sf. 2093-2111.
- UZSOY, Ş.Z., ÇELEBİ, M., 1970. 28 Mart 1970 Gediz (Kütahya) Depremi ve Yapılarda Meydana Getirdiği Hasarlar, ODTÜ, Ankara.

